

822.33

Q34K

ПЕРЕДМОВА.

В 1594 році видана була безіменно комедія „Taming of one shrew“ (Уговкає одної непокірної), твір незвісного нам автора, що певно тішився тоді великою популярністю на сцені. Дехто догадується, що опубліковане сего твору мало иньшу, спеціальну причину, а власне таку, що вже тоді появився на сцені иньший твір на ту саму тему і власне той иньший твір здобув собі відразу таку популярність, що якийсь книгарь признав відповідним видати взірць сего нового твору, старшу безіменну комедію.¹⁾ Признати ся, пояснене досить круте, хоч в иньших випадках, здається, бувало й так, що розголос Шекспірового твору був причиною публікації давніших його взірців. У сьому випадку се пояснене видається не дуже правдоподібним. Виходило-б із сего, що Шекспірова комедія „Taming of the shrew“ (Уговкає непокірної) була написана вже перед 1594 роком. Иньші дослідники датують сю комедію на 1596 рік і бачуть у ній докази того, що Шекспір не довго перед тим був у Італії. Ся подорож і його побут у соняшнім краю могли від-

¹⁾ Alois Brandl, Shakespeares Dramatische Werke, Bd. VIII, 109.

IV

бути ся найскорше в рр. 1592 — 93, коли задля чуми в Англії всі театри в Лондоні були позамикані. Ми далі вкажемо ті деталі, в яких ті вчені бачуть сліди особистої знайомости Шекспіра з Італією; тут завважимо тільки, що зовнішніх свідощів про таку Шекспірову подорож нема ніякісіньких, а в творах написаних між рр. 1594 і 1596 перед „Венецьким купцем“, також нема ніяких слідів тої подорожі. В усякім разі можна сказати, що „Приборкана гоструха“ і „Венецький купець“ були написані коло 1596 р., хоча „Приборкана гоструха“ була видана аж по смерти автора, в виданю in folio 1623 р.¹⁾

I. Жерела. Ще в XIV віці розійшло ся по західній Європі, правдоподібно в Іспанії, оповідання про уговкане непокірної жінки. Найдавнійші його варіанти маємо в іспанській збірці „*El Conde Lucanor*“, написаній, у значній частині на основі арабських жерел, Жуаном, сином інфанта Мануеля, намістником Мурції, що жив 1282—1347 р. В тій книжці оповідаєть ся між иньшим про одного Мавра, що до того застрашив свою непокірну жінку, що вона зробила ся слухняною (розд. 45), а надто показано ідеал жінки в покірній і терпливій Васкуняні, жінці графа Альварфанеца Мінаї (розд. 5) і взір непокірної, упертої в жінці цїсаря Фрідріха, що з власної вини вмерла від отрути. На жаданє мужа признає Васкуняна, що клячі на пасовиску — се корови і що ріка пливе до гори²⁾. З Іспанії пішло се оповіданє до Італії, де варіант його знаходимо у новелїста Страпаролі (родив ся коло 1595 р.) у його збірці „*I piacevole notti*“

¹⁾ G. Brandes, William Shakespeare, 208—209.

²⁾ Се оповіданє перекладено на німецьке в книзі Simrock, Shakespeare's Quellen III, 233 і д.

(ніч 8, нов. 2). Тут тема скомплікована вже на стільки, що виведено двох братів вояків, що женяться на двох сестрах: один поводить ся зі своєю лагідно та покійно і вона не поважає його, другий загукав свою бійкою і погрозами і вона слухає його.¹⁾ Безпосередно з іспанського жерела черпали французькі трувери Гюґ Піосель, що написав фавль „De Sir Hain et de dame Anieuse“, опубліковане в збірці Legrand d'Aussy III, 175, і другий безіменний, котрого фавль пз. „De la Dame qui fut corrigée“ було опубліковане в збірках Барбазана і Меона IV, 365—386, у Legrand d'Aussy III, 25—30 і 187—198 і в кінці з критичним апаратом у збірці Монтеґльона і Рейно „Recueil général et complet des fabliaux des XIII-e et XIV-e siècles“, Paris 1890, т. VI, стор. 95—116, див. також стор. 212—239, пз. De la Dame escoliée. Тут маємо так само, як у іспанській новелі, тільки одну жінку, котру її чоловік провадить по своїй волі таким робом, що говорить усе навпаки того, що хоче, а вона все робить йому на перекір. В тій формі перероблено се фавль на італіянську прозу і воно вийшло в збірку Novelliero italiano. В XV віці воно дістало ся до Німеччини (див. Hagen, Gesamt-abenteuer I, LXXXII), було визискане сучасним Шекспірови Молієром у його комедії École des maris, і перейшло без сумніву в тих літературних жерел в уста народа, так що ще в XIX в. було записане в різних краях, в Іспанії, Франції і Данії (пор. Simrock, op cit. III).

¹⁾ Les facétieuses nuits de Straparole, traduits par Jean Louveau et Pierre de Larivey. Paris 1857, т. II, 128—137.

VI

Ті відгуки новелі про всмирену непокірну, які стрічаємо у нас (пор. В. Гнатюк, Анекдоти, 58 і Драгоманов, Розвідки II, 135 і д.) пішли мабуть із иньшого жерела, в усякім разі не з західно європейських новель і фавль; вони занадто грубі і надихані варварством, якого не бачимо вже в новелях, а тим менше в комедиях пізнійших європейських авторів.

Хоча іспанський „Conde Lucanor“ був у-перве виданий ще 1575, то про те нема мови, як твердить М. Ляндау,¹⁾ щоб Шекспір міг безпосередно користувати ся сею книжкою. Що найбільше можна би щось подібне твердити про автора старшої англійської „Непокірної“. Дуже правдоподібно, що сей автор знав Страпаролу, але він пішов ще крок далі, бо з двох пар зробив три, тай саму комедію про уговканє непокірної вставив у рамку иньшої історії уговканя непокірного. В прольоту показано, як паниця перебраний за пана тратить звільна почутє свого я, — також стара, орієнтальна тема, звісна вже в арабських оповіданнях про Гаруна ар Рашіда, вчасно перенесена до Європи і прикладана то до бурґундського князя Цилипа Доброго, то до иньших панів, у Англії поміщена ще 1570 р. в одній збірці оповідань і майже рівночасно введена на сцену як епізод у драмі „Дамон і Пітіас“.²⁾

Ся старша англійська комедія про приборкану гоструху була написана в рр. 1588 – 90; сього догадують ся з тої причини, що в текстї її знаходять декуди пародіованє бомбастичного стилю траґедії Марльо „Tamburlain the Greath“ (Тамер-

¹⁾ Dr. Marcus Landau, Die Quellen des Dekameron, zweite Ausgabe. Stuttgart 1884, стр. 274.

²⁾ Alois Brandl, Shakspeare (у збірці біографій „Geisteshelden, herausgegeben von Anton Bettelheim“) Berlin, 1894, стр. 119.

VII

лян Великий), з великим поводженням виставлюваної в театрах від 1587 р. (Brandes, op. cit. 37; Brandl, Shakespeares Werke, VIII, 110). В ній маємо вже майже повний зміст Шекспірової комедії: прольот, у яким Лорд велить передягти паницю і вмовляти в него, що він пан; три сестри, з котрих одна визначається упертістю і острим язиком, розбиває вчителю музики інструмент об голову, кидається на залицяльника, що просить у батька її руки, і хоче видерти йому очі, та вкінці згоджується таки вийти за него, щоб мати надким збиткувати ся. Сей залицяльник не з власної охоти береться до неї, але за намовою її батька, котрий обіцяв йому 6000 крон, коли висватає його дочку. І він справді перемагає непокірну своєю енергією. Ідучи до шлюбу він має намір счинити бійку і вхопити молоду силою в батьківського дому, мучить її по дорозі на слоті і холоді, потішаючи її тим, що нехай тільки сьогодні піддасться його розказам, а завтра буде її день, і що вона скаже, те буде зроблено. Та коли другого дня молода жінка пробує виявити свою давню вдачу, наживає з того багато клопоту. Скоро тільки скривила ся на принесену їй страву, муж в тій хвилі викидає страву за вікно і біжить сам влагодити їй їжу, а її лишає голодною. Коли почала критикувати принесену їй сукню, муж рве сукню на шматки а її лишає в старій. Скоро тільки сказала: втечу до батька, — муж в тій хвилі велить лагодити коней і голодно, втомлену везе її назад до батька. Таким способом, ніби то сповняючи кождо її волю, він доводить її до того, що вона починає обдумувати свої слова і поступки, починає корити ся мужови і шукати з ним згоди і вертається до батька зовсім переробленою, так що своєю слухняністю помагає мужови виграти за-

VIII

клад з мужами двох інших сестер, котрі вперед славились добрими, а тепер не дуже кваплять ся слухати своїх мужів.

II. Шекспірова перерібка. Як у багатьох інших випадках, де ми можемо прослідити се, так і в обробленю „Приборканої гострухи“ держав ся Шекспір принципів характерних для його розуміння штуки і драматичної техніки. Поперед усього він вносить усюди лагідніші обичаї, добірнійший вислов, а за те поглиблює психологію осіб, відкидає надто грубі і незугарні інтриги, мотивуючи поступки людей їх характером, звичками та інтересами. Злагоджене кольориту і поглиблене характерів, отсе головні прикмети його перерібок старших творів. Йому байдуже, чи фабула старшої драми надасть ся для сього добре, чи ні; часто він удосконалює її своїми змінами, але не боїть ся полишати й деяких неконсеквенцій та недоладностей у будові, коли тільки головна його мета осягнена. Все се бачимо і в „Приборканій гострусі“.

Поперед усього Шекспір переніс місце події в Атен, де вона відбуваєть ся в старшій комедії, до Італії, спеціяльно до Падуї, славної як центр гуманістичних наук¹⁾ і може навіть звісної Шекспірови в власного побуту. Він зумів надати своїй комедії зовсім вірний і яркий місцевий кольорит, чого не було в старшій комедії. Він значно злагодив драстичні сцени між Катериною і Петручієм, хоча полишав багато мотивів старої комедії, так що події декуди являють ся немотивованими, або слабо мотивованими. Поперед усього він усунув надто

¹⁾ Brandes, op. cit. 159. Помилуєть ся А. Брандль твердячи, що і в старшій комедії річ дієть ся в Італії (Shakespeare, 116).

IX

вже варварський епізод про те, що жених старається о руку сварливої панни за намовою і навіть за оплатою її власного батька. У Шекспіра Петручіо виступає в ролі жениха по часті за намовою Гортензія, а головню з власної волі, бажаючи здобути її значне віно. Не можна сказати, щоб се мотивоване було надто щасливе, тим більше, що закінчене комедії, основна згідність характерів Петручія і Катерини, могли-б були піддати авторови иньше, далеко глибше і краще мотивоване. Далі ослабив Шекспір поступуванє Петручія в часі шлюбу: тут він являється без наміру счинити бійку і силою вирвати Катерину з вітцівського дому (сей намір виправдував, чому він у старій комедії являється уоруженим і в поганій одежі), і для того в Шекспіровій комедії ми зовсім не розуміємо, по що Петручіо підчас шлюбу шукає зачіпки з попом і дяком — хиба тільки для викликаня скандалу. Шекспір пропустив також дуже щасливий комічний мотив: умову з Катериною, що, мовляв, я маю сьогодні розказувати, а ти завтра, через що й дальші сцени його усмирення Катерини являються випадковими і тільки слабо мотивують ся заявою Петручія, що хоче пройти зі своєю жінкою таку саму школу, якою приучують соколів, тоб то уговкати її голодом і безсонницею. Загалом треба сказати, що фігури Катерини і Петручія не стоять на висоті геніяльної Шекспірової творчости, бо хоча автор зумів підняти їх на висший цивілізаційний ступінь, ніж вони займають у старшій комедії, хоча осяяв їх блиском свого генія, що видно особливо в першій діяльозі Петручія з Катериною, — то про те вони не переведені зовсім консеквентно, не продумані так глибоко, як се вмів чинити Шекспір у иньших подібних випадках. Старий квас давньої грубої

X

фарси, де мужчина потішає себе і глядачів коштом жінки, даючи їй на кождім ступні почути вишність своєї фізичної сили, тут не перетравлений, не піднесений до якогось ідейного ступня.

Далеко більше майстерства показав Шекспір у обробленю другої групи осіб, що купчать ся довкола другої доньки Баптисти, Бянки. Маємо тут ряд образків із життя заможного італіянського міщанства в невеликім університетськім місті північної Італії з кінця XVI в. Паралельно до історії відносин Катерини і Петручія йде історія сватання Бянки цілою юрбою кавалерів, із якої декотрі, не маючи иньшого доступу до панночки, передягають ся за вчителів і наймають ся до Баптисти вчити його дочок. Ціла та історія і група осіб — Шекспірів додаток до будови старшої комедії, в якій, що правда, непокірна дівчина має двох сестер, але ті сестри виходять на сцену тільки в остатнім акті, а зрештою не грають у комедії виднійшої ролі. Правда, і сей додаток не був видумкою Шекспіра; кавалери перебрані за домашніх учителів були вже давнійше героями комедії Аріоста „Gli suppositi“, що була написана ще в 1509 р. і ще перед Шекспіром перекладена на англійську мову¹⁾. Шекспір покориствував ся сим мотивом, щоб змалювати життя тодішніх „сальонових“ людей з їх манерами, з претенсією на вченість, з зовнішнім блиском, та при тім повне конвенціональної фразеології і нещирости. Як контраст до тих сальонових паничів, що стоять на духовій висоті своїх слуг, так що можуть спокійно міняти ся з ними ролями, стоять Катерина і Петручіо, натури сильні, троха жорсткі та неманерні, але на скрізь правдиві, отверті й енергічні, що не вважаючи на

¹⁾ A. Brandl, Shakspeare, Stuttgart, стр. 331.

XI

початкові конфлікти швидше і основнійше доходять до ладу одно з одним, ніж делікатна і манерна Бянка, що для моди лизнула де-що і з латини і иньших наук, зі своїм певно що закоханим, але слабохарактерним паничем Люченцієм. В тім контрасті і в такім освітленю фігур бачуть критики перший прояв того моралізаторського тону, якого не було в Шекспірових творах із вчаснішої доби, а який потім дужшає й дужшає в дальших творах, таких як „Венецький купець“ і „Веселі Віндзорянки“, а з часом доходить до нечуваної сили в „Тимоні Атенським“ (Brandl, Shakspeare 118—119).

Але Шекспірови не досить було сего одного контрасту. Він покористував ся прольоґом старшої комедії про п'яницю переміненого на пана, щоб показати, що й неотесана природність так само противна йому, як прилизане та слабохарактерне панство. Його котляр Хитрун (по англ. Sly, те саме, що німецьке Schlauf — незвісно для чого Куліш перейменував його на Ницака), се натура невчена, нецивілізована, а властиво така, що з цивілізації захопила тільки її деморалізацію; як у дикого чоловіка, у него всі внутрішні пориви безпосередно проявляють себе в словах або і в ділах; цивілізація дала йому тільки вбожество, упосліджене і — горівку. Жартлива проба панова — заставити сего англійського пролетарія XVI в. грати ролю пана, показує відразу, що ся роля не для него, що розділ між англійським паном і англійським пролетарієм у XVI в. був уже далеко значнійший, ніж розділ між італійським паничем і його слугами.

III. Автобіографічні натяки. Говорячи про „Приборкану гоструху“ годить ся сказати кілька слів також про ті автобіографічні натяки,

XII

які розсилав у тій комедії Шекспір. Вони відносять по часті до його молодечих літ (у Передогрі), а по часті до його здогадного побуту в Італії. Отже-ж що до першого варто зазначити, що „Передогра“ діється в околиці рідного Шекспірового Стратфорда, коло одного з замських шиночків, а далі в дворі одного багатого льорда, певно також недалеко сего міста. Бачимо тут поперед усього фігури з англійського „люду“ — шинкарку і Хитруна, бачимо вандрівних акторів, що що року в Лондона вибирали ся на провінцію і давали вистави не тільки по містах, але й по панських дворах; бачимо, що голосніші драми тодішнього репертуару були звісні й найменше освіченим людям (Хитрун цитує Кідову „Іспанську трагедію“) так само як і освіченим панам (льорд згадує штуку про Сота). Бачимо тут порядки в тодішнім панськім дворі, сцену вставання, вмивання, чуємо про страви, які подавано на стіл, про напої, яких уживано що дня. Все те, як видно, були сцени і деталі добре відомі Шекспірови з молодих літ.

Але як же супроти сего мусить здивувати нас, коли далі, переходячи на італійський ґрунт, Шекспір і тут являєть ся мов у себе дома! Він не тільки цитує живцем італійські фрази привітання (се ще не дивниця, він міг чути їх від кого небудь із тодішніх паничів, що бували в Італії), але подає багато иньших деталів, яких ледви чи міг дізнати ся від кого небудь, не будши сам у Італії. І так учений Теодор Ельце звернув увагу на те, що вірші в „Передогрі“:

Покажем Іо, ще як дівувала,

Як захопивши Зевс її зневолив, —

Зовсім жива, що тільки не говорить. —

відносять ся правдоподібно до славного Корреджієвого малюнка „Юпітер і Іо“, що в pp. 1585—1600

XIII

знаходився в палаці різьбяр Леоні в Медіоляні, куди багато приїзжих учасло, щоб оглядати його¹). Звернено увагу на те, що в „Приборканій гострусі“ не тільки італіянські імена і назви передані вірно, але не менше вірно схарактеризовані, не раз одним влучним словом, міста і їх мешканці: Падуа „мамка науки“, Піза „славна громадськими мужами“, Ломбардія „пишний сад Італії“. Англійський учений А. Браун (A. Brown, *Shakespeare's Autobiographical Poems*) завважив, що обряд заручин Петручія з Катериною відбувається в усім не по англійськи, а власне по італійськи: Баптиста при двох свідках кладе руку Катерини в Петручієву (акт II, 1). Особливо ж заімпонувало деяким ученим дамам вичислене дорогих річей у багатім італійським домі, яке знаходить ся в тім самім акті в репліці Гремія і по їх думці вірнісінько передає вражінє, яке робить уважний огляд старої обстанови домів багатих італійських патріциїв (Brandes, *op. cit.* 158—160). Ми підносимо ті деталі, випорпані новішою вченою критикою, і вернемо до них іще в передмові до „Венецького купця“, вазначаючи тут хіба те, що всі ті і значне число иньших деталів, про які там буде мова, таки ще не в силі рішити питанє, чи був Шекспір у Італії, чи ні; ми занадто мало знаємо його житє, товариство, серед якого він обертав ся, книжки, які міг читати і т. и., щоб могли дозволити собі твердити в тім пунктї щось на певно.

¹) Theodor Elze, *Italianische Skizzen zu Shakespeare* (Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft, Bd. XIII—XV), 1877—79; *pop. Brandes, op. cit.* 162.

IV. „Приборкана гоструха“ в українській літературі. Хоча отсей переклад „Приборканої гострухи“ є першим, який появляється в нашій літературі, то про те мали ми вже пробу перерібки сеї комедії. Доконав її Федькович і опублікував 1872 р. у „Правді“ пз. „Як козам роги виправляють“¹⁾. Федькович викроїв із Шекспірової комедії одноактову фарсу, написав її прозою і переніс події у свої улюблені гуцульські гори. Нема що й мовити, що фарса вийшла груба, дотепи вульгарні, цілість більше примітивна, ніж Шекспірове жерело, старша англійська комедія. Ся перерібка ніколи не була ставлена на сцені, вже хоч би для того, що замість одної відслони, як обіцяно в титулі, їх є аж шість. Герой комедії Василь, гуцульський легінь, що довго служив у війську, при першій розмові бє Катрю, підчас весіля бє гарапником весільних гостей, годує свою молоду стусанами та побоями, та хоч на початку ми чуємо, що він і сам лихий та сердитий, то про те на кінці, по промові Катерини про обовязки доброї жінки, він виголошує не менше довгу і зовсім недоладню промову про обовязки доброго мужа. Коротко мовлячи, фарса Федьковичеви зовсім не вдала ся і була хиба сьвідоцтвом про брак у него виробленого літературного смаку і яєних провідних думок.

Про отсей Кулішів переклад нам нема що говорити. Він у загалі досить вірний оригіналови і сам собою має високу поетичну і яєикову вартість. Правда, переклад сеї комедії не такий труд-

¹⁾ Видана також окремо пз. Як козам роги виправляють. Фрашка в 1 відслоні. Вільно за Шекспіровою драмою „Як пурявих утовкують“. Написав Ю Федькович. Львів 1872.

XV

ний як переклад трагедий або иньших Шекспірових комедий. Що найбільше можна-б було бажати, щоби перекладач докладнійше держав ся оригінала там, де в ньому є римовані місця, бо більше або менше число таких місць має деяке значіне при досліді над часом написаня твору. Та про те для широкої публіки такі деталі не мають значія.

Ів. Франко.
